

వ్యాసభాగవతే పృథూపాఖ్యానే

“తత్త్వమసి”

Table of Contents

షోడశోఽధ్యాయః

మునయ ఊచుః ।

నాలం వయం తే మహిమానువర్ణనే

యో దేవవర్యోఽవతతార మాయయా ।

వేనాంగజాతస్య చ పౌరుషాణి తే

వాచస్పతీనామపి బభ్రముర్ధియః ॥ 2॥

ఏష ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠో లోకం ధర్మేఽనువర్తయన్ ।

గోప్తా చ ధర్మసేతూనాం శాస్తా తత్పరిపన్థినామ్ ॥ 4॥

ఏష వై లోకపాలానాం బిభర్త్యేకస్తనౌ తనూః ।

కాలే కాలే యథా భాగం లోకయోరుభయోర్హితమ్ ॥ 5॥

వసు కాల ఉపాదత్తే కాలే చాయం విముఞ్చతి ।

సమః సర్వేషు భూతేషు ప్రతపన్సూర్యవద్విభుః ॥ 6॥

తితిక్షత్యక్రమం వైన్య ఉపర్యాక్రమతామపి ।

భూతానాం కరుణః శశ్వదార్తానాం క్షితివృత్తిమాన్ ॥ 7॥

దేవేఽవర్షత్యసౌ దేవో నరదేవవపుర్హరిః ।

కృచ్ఛ్రప్రాణాః ప్రజా హ్యేష రక్షిష్యత్యఞ్జసేన్ద్రవత్ ॥ 8॥

ఆప్యాయయత్యసౌ లోకం వదనామృతమూర్తినా ।

సానురాగావలోకేన విశదస్మితచారుణా ॥ 9॥

అవ్యక్తవర్త్మైష నిగూఢకార్యో
గమ్భీరవేధా ఉపగుప్తవిత్తః ।
అనన్తమాహాత్మ్యగుణైకధామా
పృథుః ప్రచేతా ఇవ సంవృతాత్మా ॥ 10॥

దురాసదో దుర్విషహ ఆసన్నోఽపి విదూరవత్ ।
నైవాభిభవితుం శక్యో వేనారణ్యుత్థితోఽనలః ॥ 11॥

అన్తర్బహిశ్చ భూతానాం పశ్యన్కర్మాణి చారణైః ।
ఉదాసీన ఇవాధ్యక్షో వాయురాత్మేవ దేహినామ్ ॥ 12॥

నాదణ్డ్యం దణ్డయత్యేష సుతమాత్మద్విషామపి ।
దణ్డయత్యాత్మజమపి దణ్డ్యం ధర్మపథే స్థితః ॥ 13॥

అస్యాప్రతిహతం చక్రం పృథోరామానసాచలాత్ ।
వర్తతే భగవానర్కో యావత్తపతి గోగణైః ॥ 14॥

రఞ్జయిష్యతి యల్లోకమయమాత్మవిచేష్టితైః ।
అథాముమాహూ రాజానం మనోరఞ్జనకైః ప్రజాః ॥ 15॥

దృఢవ్రతః సత్యసన్ధో బ్రహ్మణ్యో వృద్ధసేవకః ।
శరణ్యః సర్వభూతానాం మానదో దీనవత్సలః ॥ 16॥

దేహినామాత్మవత్ప్రేష్ఠః సుహృదాం నన్దివర్ధనః ।
ముక్తసంగప్రసంగోఽయం దణ్డపాణిరసాధుషు ॥ 18॥

అయం తు సాక్షాద్భగవాంస్త్ర్యధీశః
కూటస్థ ఆత్మా కలయావతీర్ణః ।
యస్మిన్నవిద్యారచితం నిరర్థకం
పశ్యన్తి నానాత్వమపి ప్రతీతమ్ ॥ 19॥

అయం భువో మణ్డలమోదయాద్రే
ర్గోప్తైకవీరో నరదేవనాథః ।
ఆస్థాయ జైత్రం రథమాత్తచాపః
పర్యస్యతే దక్షిణతో యథార్కః ॥ 20॥

ఏషోఽశ్వమేధాఞ్శతమాజహార
సరస్వతీ ప్రాదురభావి యత్ర ।
అహార్షీద్యస్య హయం పురన్దరః
శతక్రతుశ్చరమే వర్తమానే ॥ 24॥

ఏష స్వసద్మోపవనే సమేత్య
సనత్కుమారం భగవన్తమేకమ్ ।
ఆరాధ్య భక్త్యాలభతామలం త
జ్జ్ఞానం యతో బ్రహ్మ పరం విదన్తి ॥ 25॥

వింశోఽధ్యాయః

శ్రీభగవానువాచ ।

సుధియః సాధవో లోకే నరదేవ నరోత్తమాః ।
నాభిద్రుహ్యన్తి భూతేభ్యో యర్హి నాత్మా కలేవరమ్ ॥ 3॥

పురుషా యది ముహ్యన్తి త్వాదృశా దేవమాయయా ।
శ్రమ ఏవ పరం జాతో దీర్ఘయా వృద్ధసేవయా ॥ 4॥

అతః కాయమిమం విద్వానవిద్యాకామకర్మభిః ।
ఆరబ్ధ ఇతి నైవాస్మిన్ప్రతిబుద్ధోఽనుషజ్జతే ॥ 5॥

అసంసక్తః శరీరేఽస్మిన్నమునోత్పాదితే గృహే ।
అపత్యే ద్రవిణే వాపి కః కుర్యాన్మమతాం బుధః ॥ 6॥

ఏకః శుద్ధః స్వయంజ్యోతిర్నిర్గుణోఽసౌ గుణాశ్రయః ।
సర్వగోఽనావృతః సాక్షీ నిరాత్మాఽఽత్మాఽఽత్మనః పరః ॥ 7॥

య ఏవం సన్తమాత్మానమాత్మస్థం వేద పూరుషః ।
నాజ్యతే ప్రకృతిస్థోఽపి తద్గుణైః స మయి స్థితః ॥ 8॥

యః స్వధర్మేణ మాం నిత్యం నిరాశీః శ్రద్ధయాన్వితః ।
భజతే శనకైస్తస్య మనో రాజన్ప్రసీదతి ॥ 9॥

పరిత్యక్తగుణః సమ్యగ్దర్శనో విశదాశయః ।
శాన్తిం మే సమవస్థానం బ్రహ్మకైవల్యమశ్నుతే ॥ 10॥

ఉదాసీనమివాధ్యక్షం ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాత్మనామ్ ।
కూటస్థమిమమాత్మానం యో వేదాప్నోతి శోభనమ్ ॥ 11॥

భిన్నస్య లిఙ్గస్య గుణప్రవాహో

ద్రవ్యక్రియాకారకచేతనాఽఽత్మనః ।
దృష్టాసు సంపత్సు విపత్సు సూరయో
న విక్రియన్తే మయి బద్ధసౌహృదాః ॥ 12॥
సమః సమానోత్తమమధ్యమాధమః
సుఖే చ దుఃఖే చ జితేన్ద్రియాశయః ।
మయోపక్లప్తాఖిలలోకసంయుతో
విధత్స్వ వీరాఖిలలోకరక్షణమ్ ॥ 13॥

ద్వావింశోఽధ్యాయః

సనత్కుమార ఉవాచ ।
అస్త్యేవ రాజన్భవతో మధుద్విషః
పాదారవిన్దస్య గుణానువాదనే ।
రతిర్దురాపా విధునోతి నైష్ఠికీ
కామం కషాయం మలమన్తరాత్మనః ॥ 20॥
శాస్త్రేష్వియానేవ సునిశ్చితో నృణాం
క్షేమస్య సధ్ర్యగ్విమృశేషు హేతుః ।
అసంగ ఆత్మవ్యతిరిక్త ఆత్మని
దృఢా రతిర్బ్రహ్మణి నిర్గుణే చ యా ॥ 21॥
సా శ్రద్ధయా భగవద్ధర్మచర్యయా

జిజ్ఞాసయాఽఽధ్యాత్మికయోగనిష్ఠయా ।
యోగేశ్వరోపాసనయా చ నిత్యం
పుణ్యశ్రవః కథయా పుణ్యయా చ ॥ 22॥

అర్థేన్ద్రియారామసగోష్ఠ్యతృష్ణయా
తత్సమ్మతానామపరిగ్రహేణ చ ।
వివిక్తరుచ్యా పరితోష ఆత్మ
న్వినా హరేర్గుణపీయూషపానాత్ ॥ 23॥

అహింసయా పారమహంస్యచర్యయా
స్మృత్యా ముకున్దాచరితాగ్ర్యసీధునా ।
యమైరకామైర్నియమైశ్చాప్యనిన్దయా
నిరీహయా ద్వన్ద్వతితిక్షయా చ ॥ 24॥

హరేర్ముహుస్తత్పరకర్ణపూర
గుణాభిధానేన విజృమ్భమాణయా ।
భక్త్యా హ్యసంగః సదసత్యనాత్మని
స్యాన్నిర్గుణే బ్రహ్మణి చాఞ్జసా రతిః ॥ 25॥

యదా రతిర్బ్రహ్మణి నైష్ఠికీ పుమా
నాచార్యవాన్జ్ఞానవిరాగరంహసా ।
దహత్యవీర్యం హృదయం జీవకోశం
పఞ్చాత్మకం యోనిమివోత్థితోఽగ్నిః ॥ 26॥

దగ్ధాశయో ముక్తసమస్తతద్గుణో
నైవాత్మనో బహిరన్తర్విచష్టే ।
పరాత్మనోర్యద్వ్యవధానం పురస్తాత్
స్వప్నే యథా పురుషస్తద్వినాశే ॥ 27॥

ఆత్మానమిన్ద్రియార్థం చ పరం యదుభయోరపి ।
సత్యాశయ ఉపాధౌ వై పుమాన్పశ్యతి నాన్యదా ॥ 28॥

నిమిత్తే సతి సర్వత్ర జలాదావపి పూరుషః ।
ఆత్మనశ్చ పరస్యాపి భిదాం పశ్యతి నాన్యదా ॥ 29॥

ఇన్ద్రియైర్విషయాకృష్టైరాక్షిప్తం ధ్యాయతాం మనః ।
చేతనాం హరతే బుద్ధేః స్తమ్బస్తోయమివ హ్రదాత్ ॥ 30॥

భ్రశ్యత్యనుస్మృతిశ్చిత్తం జ్ఞానభ్రంశః స్మృతిక్షయే ।
తద్రోధం కవయః ప్రాహురాత్మాపహ్నవమాత్మనః ॥ 31॥

నాతః పరతరో లోకే పుంసః స్వార్థవ్యతిక్రమః ।
యదధ్యన్యస్య ప్రేయస్త్వమాత్మనః స్వవ్యతిక్రమాత్ ॥ 32॥

అర్థేన్ద్రియార్థాభిధ్యానం సర్వార్థాపహ్నవో నృణామ్ ।
భ్రంశితో జ్ఞానవిజ్ఞానాద్యేనావిశతి ముఖ్యతామ్ ॥ 33॥

న కుర్యాత్కర్హిచిత్సంగం తమస్తీవ్రం తితీరిషుః ।
ధర్మార్థకామమోక్షాణాం యదత్యన్తవిఘాతకమ్ ॥ 34॥

తత్రాపి మోక్ష ఏవార్థ ఆత్యన్తికతయేష్యతే ।
త్రైవర్గ్యోఽర్థో యతో నిత్యం కృతాన్తభయసంయుతః ॥ 35॥

పరేఽవరే చ యే భావా గుణవ్యతికరాదను ।
న తేషాం విద్యతే క్షేమమీశవిధ్వంసితాశిషామ్ ॥ 36॥

తత్త్వం నరేన్ద్ర జగతామథ తస్థుషాం చ
దేహేన్ద్రియాసుధిషణాత్మభిరావృతానామ్ ।
యః క్షేత్రవిత్తపతయా హృది విశ్వగావిః
ప్రత్యక్చకాస్తి భగవాంస్తమవేహి **సోఽస్మి** ॥ 37॥

యస్మిన్నిదం సదసదాత్మతయా విభాతి
మాయా వివేకవిధుతి స్రజి వాహిబుద్ధిః ।
తం నిత్యముక్తపరిశుద్ధవిశుద్ధతత్త్వం
ప్రత్యూఢకర్మకలిలప్రకృతిం ప్రపద్యే ॥ 38॥

యత్పాదపఙ్కజపలాశవిలాసభక్త్యా
కర్మాశయం గ్రథితముద్గ్రథయన్తి సన్తః ।
తద్వన్న రిక్తమతయో యతయోఽపి రుద్ధ
స్రోతోగణాస్తమరణం భజ వాసుదేవమ్ ॥ 39॥

కృచ్ఛ్రో మహానిహ భవార్ణవమప్లవేశాం
షడ్వర్గనక్రమసుఖేన తితీర్షన్తి ।
తత్త్వం హరేర్భగవతో భజనీయమఙ్ఘ్రిం

కృతోవ్డుపం వ్యసనముత్తర దుస్తరార్ణమ్ ॥ 40॥

త్రయోవింశోఽధ్యాయః

మైత్రేయ ఉవాచ

దృష్ట్వాఽఽత్మానం ప్రవయసమేకదా వైన్య ఆత్మవాన్ ।
ఆత్మనా వర్ధితాశేషస్వానుసర్గః ప్రజాపతిః ॥ 1॥

జగతస్తస్థుషశ్చాపి వృత్తిదో ధర్మభృత్సతామ్ ।
నిష్పాదితేశ్వరాదేశో యదర్థమిహ జజ్ఞివాన్ ॥ 2॥

ఆత్మజేష్వాత్మజాం న్యస్య విరహాద్రుదతీమివ ।
ప్రజాసు విమనఃస్వేకః సదారోఽగాత్తపోవనమ్ ॥ 3॥

తత్రాప్యదాభ్యనియమో వైఖానససుసమ్మతే ।
ఆరబ్ధ ఉగ్రతపసి యథా స్వవిజయే పురా ॥ 4॥

కన్దమూలఫలాహారః శుష్కపర్ణాశనః క్వచిత్ ।
అబ్భక్షః కతిచిత్పక్షాన్వాయుభక్షస్తతః పరమ్ ॥ 5॥

గ్రీష్మే పఞ్చతపా వీరో వర్షాస్వాసారషాణ్మునిః ।
ఆకణ్ఠమగ్నః శిశిరే ఉదకే స్థణ్డిలేశయః ॥ 6॥

తితిక్షుర్యతవాగ్దాన్త ఊర్ధ్వరేతా జితానిలః ।
ఆరిరాధయిషుః కృష్ణమచరత్తప ఉత్తమమ్ ॥ 7॥

తేన క్రమానుసిద్ధేన ధ్వస్తకర్మమలాశయః ।

ప్రాణాయామైః సన్నిరుద్ధషడ్వర్గశ్ఛిన్నబన్ధనః ॥ 8॥

సనత్కుమారో భగవాన్ యదాహాధ్యాత్మికం పరమ్ ।
యోగం తేనైవ పురుషమభజత్పురుషర్షభః ॥ 9॥

భగవద్ధర్మిణః సాధోః శ్రద్ధయా యతతః సదా ।
భక్తిర్భగవతి బ్రహ్మణ్యనన్యవిషయాభవత్ ॥ 10॥

తస్యానయా భగవతః పరికర్మశుద్ధ
సత్త్వాత్మనస్తదనుసంస్మరణానుపూర్త్యా ।
జ్ఞానం విరక్తిమదభూన్నిశితేన యేన
చిచ్ఛేద సంశయపదం నిజజీవకోశమ్ ॥ 11॥

ఛిన్నాన్యధీరధిగతాత్మగతిర్నిరీహ
స్తత్తత్యజేఽచ్ఛినదిదం వయునేన యేన ॥ 12॥

ఏవం స వీరప్రవరః సంయోజ్యాత్మానమాత్మని ।
బ్రహ్మభూతో దృఢం కాలే తత్యాజ స్వం కలేవరమ్ ॥ 13॥